

Sakkozó óvodások... hármasszínhasználatával:

**egy kedves barátnőm küldte eredeti tanulmány feketével,
amiben pirosan kiemelték azok a részek,
amelyekhez kapcsolódnak a késsel írt megjegyzéseim.**

Magam, szülőkkel beszélgetve, elrettentésül, a korai szexhez hasonlítom a korai sakkozást, vagy példaként az olvasást említem: versikékkel, mesékkel, mondákkal kezdjük, rövid történetekkel, gyerekirodalommal folytatjuk, a kamaszkori regényekhez be-be válogatott felnőtt szépirodalomig.

... orosz szakmai befolyásról szólva megemlítendő, hogy a gall sakkpedagógusokra termékenyítően hatott *Igor Szuhin* 1994-ben francia nyelven kiadott *Sakk kisgyerekeknek* (Echecs pour les jeunes enfants) című munkája. Az orosz szakember abból indul ki, hogy az iskolai követelmények - a figyelés, az önkontroll, a fegyelem, a szervezethez - nagy nehézségeket okoznak az első osztályosoknak, illetve az előkészítő osztály tanulóinak, azokat a gyerekeket pedig, akik szellemileg restebbek, vagyis nemigen szeretnek gondolkodni, kifejezetten megviseli ez az alkalmazkodás. Éppen ezért nagy jelentőségű, hogy a kisgyermekkorban sakkozással - mintha csak valamiféle varázspálca lenne - javítani lehet ezen a helyzeten. Olyannyira, hogy **már-már úgy tetszhet: a sakkot szinte az iskolába menő gyerekek előkészítésére találták ki. A játékos tevékenység ugyanis erőteljesen gyorsítja a pszichikai és akarati folyamatok fejlődését, és fejleszti azt a képességet, hogy az órákon elhangzottakat a gyerek feldolgozza.** A játékban szerzett tapasztalatok segítségével könnyebben meg lehet érteni másokat, s könnyebb előrevetíteni leendő cselekedeteinket, valamint számot vetni tetteink következményeivel.

Nana! A játékos tevékenységet leszűkíted a sakkra?

Ha amúgy általában **táblajátékot** mondanál, akkor egyetértünk, bár nem az általad felsorolt előnyök kiemelésével. Ezek ugyanis több más eszközzel is elérhetők. Az egyszerűbb táblajátékokon kívül azonban, nem ismerek más olyan tevékenységet, amelyben nincs hátrányban az előképzettség nélküli. Egy alakuló iskolai elsőosztályos közösségben szinte semmi esélye a családi stb. hátrányból indukáltnak a középpontba kerülés sikerére. Ámde! Egy, csak két-három gondolatnyi játékszabály megértetése után, előképzettség, szókinccs, stb., bármilyen egyéb hátrány ellenére is, csupán a szabály hatékonyabb alkalmazása, azonnali figyelmet és tiszteletet kiváltó siker lehet..., s mi több: ez a kezdeti siker, felkelti a megismétlés vágyát, a még több megismerésének vágyát, a tanulásához nélkülözhetetlen kíváncsiságot, az önbecsülést... (Ez utóbbiak, talán a legfontosabbak az iskola-kezdésnél. Nagyon kevesen ismerték meg fel, hogy a táblás játékok, mint nevelési-oktatási eszközök sokkal-sokkal többet adhatnak, a közhelyes "gondolkodásra nevelnek"-nél...)

Persze, semmiképpen sem a sakkal kezdve. Több tucatnyi táblást ismerünk, vagy találhatunk ki, mesealapon, pármondatos szabályokkal, rövid partikkal,

Szuhin egyébként **hároméves kortól tartja célszerűnek** a gyerekek sakkra fogását, mivel az apróságok ilyen idősén már járnak, beszélnek, sok mindent csinálnak, és nagyon érdeklődnek környezetük iránt. (Csak sajna még nagyon kicsik, hogy tiltakozzanak a hülye felnőttek ötletei ellen.) Lévé, hogy **a hároméves gyermek figyelme még nem kitartó**, *Szuhin* azt ajánlja, mellőzzük az olyan fogalmak használatát, mint vonal, sor, átló, és elégedjünk meg azzal, hogy megmutatjuk a kicsiknek, miként közlekednek az egyes bábuk a sakkasztalán, a figurák nevét pedig helyettesítsük ismert mesehősök nevével.

Ülj csak le egy homokozó mellé és figyelj a háromévest! Az a tippem, hogy nagyon hamar el fogod únni a "nem kitartó" gyakoroltságainak szemlélését. Ezzel a "nem kitartó" figyelemmel megtanul látni, fogni, odanyúlani, felállni, járni, beszélni, milliányi környezeti hatást befogadni, azokhoz alkalmazkodni... és nagyon-nagyon jól tudja, hogy mire van szüksége. Persze lehet idomítani, különösen azért is, mert azt még nem tudja, hogy az istenként tisztelt-követett-utánzótt felnőtt milyen hülye. El tudod képzelni magad, mondjuk egy szakmádtól abszolút idegen terület szakértői konferenciáján? Vajon hány mondat elhangzásáig tart ki a figyelmed?

A program keretében a gyerekek nemcsak korosztálybeliekkel, hanem **felnőttekkel is rendszeresen összemérhetik képességeiket, erre egyéb ismeretágakban nincs lehetőségük**, vagy csak korlátozott mértékben élhetnek vele.

Komolyan gondolod, hogy erre szükségük van?

Az időtöltés e formája kedvezően befolyásolja a családi légkört, **a játékban mutatott teljesítményekből következtetni lehet a gyerekek jellemvonásaira, és személyre szabható részcélok tűzhetők ki.**

Helyesen mondd: "a játékban", ... és ezernyi ilyen van, ami meg is felel az életkorának...

Kezdetben nem a játszma megnyerésén, hanem a készségek megszerzésén, vagyis az egyes játékformák alkalmazásán van a hangsúly. A gyerekek ebben a tanulásban és az újabb elemek elsajátításában segítik egymást. A taktikai és stratégiai képességek fejlődését előmozdítva **a sakk segíti a rész és az egész viszonyának jobb megítélését, és más szakterületeken is teljesítménynövelő hatású lehet** - áll a sokat ígérő program indoklásában.

Nono! Nem lehetsz ennyire elfogult a kedvenc sakkod iránt, hogy ne vedd észre: mi minden más olyannal is elérhetőek ezek, amik jobban megfelelnek a befogadó érettségi szintjének.

Egy mesélő kedvű sakktanító műhelytitkai

(Az egyébként kitűnő pedagógiai érzéket jelző, beszámolóból csak néhány részlet)

Az óvodásokkal heti egy foglalkozással **nyolc hónap alatt jutunk el addig**, hogy már elég jól tudják a sakkszabályokat, és világossá válik előttük a sakknak, azaz a király megtámadásának és a mattnak, vagyis a király elfogásának fogalma.

Hát nem veszed észre, hogy az a szerencsétlen gyerek tiltakozik-védekezik? Kitartó munkával a majmot is megtaníthatod pl.: a jelbeszédre... Megjegyzem, tapasztalatom szerint: a matt fogalmának lényegét (voltaképpen, a sakk-variánsokat minden más táblástól megkülönböztető szabályelemet) néha az idősebbek is nehezen értik meg.

Orgován Sándor keze alatt mintegy másfél évtized folyamán gyerekek ezrei fordultak meg. A patinás Petőfi Statisztika Sportegyesület nemzetközi mestere a rendszerváltozás után mindinkább "második hivatása", az addig is kedvelt oktatói munka felé fordult, s jelenleg **több százra tehető azoknak a kisgyerekeknek a száma**, akik Kispest és Pestszentlőrinc óvodáiban és általános iskoláiban tartott sakkfoglalkozásait látogatják.

Pontosabban, több száz szülő dicsekszik környezetében: "Ó már sakkozik a pici"...

Zömében öt-, hat- és hétéves óvodásokkal és kisebb mértékben első és második osztályos kisiskolásokkal foglalkozom, vannak közöttük kezdő sakkozók, de olyanok is, akik **már több esztendeje járnak hozzám.**

Hozzád! Ám, vedd észre, hogy nem a sakk miatt... Te vagy a vonzerő!

Az általános szellemi szintnek és a sakktudásnak megfelelően válogatom meg a tananyagot és azokat a módszereket, amelyekkel tanítványaimba oltom az ismereteket - magyarázza Orgován Sándor. - Mivel **a legkisebbekben mindenekeelőtt a sakk iránti érdeklődést kell felkelteni,** mesemondással kezdem az ismerkedést.

Miért kellene felkelteni pont a sakk iránt, amikor annyi minden van, ami után eleve érdeklődik? Mennyivel hatékonyabb az ismeretátadás egy életkorilag megfelelőbb eszközzel?

Sokat rögtönözök, de ez nem baj, mert itt nem a filológiai hűség a fontos. **Előfordul például, hogy egy népmesét úgy alakítok át, hogy a fő cselekményszálban a sakk jelentősége domborodjék ki,** vagyis lássák a csemeték: történetünk hőse csak akkor juthat révbe - adott esetben akkor nyerheti el a szeretett királylány kezét -, ha sakkozni tud. Históriaimat állatokkal is benépesítem, mert a gyerekek szívesen élik bele magukat egy-egy négy lábú szerepébe.

Aha, észreveszed és elkezdesz olyasmivel kínálni, ami megfelel a kicsik világát megismerő-próbálgató feladatának, szintjének. Az alapok összegyűjtésének..., ahhoz, hogy a majd erre érett korukban egyetlen nap alatt megértsék és megtanulják akár a sakk szabályait is.

Mindenekeelőtt azt tanuljuk meg: hogyan tájékozódjunk a táblán. Mivel óvodáskorban még nem nagyon értik a kicsik az **olyan fogalmakat, mint függőleges meg vízszintes,** a térbeli eligazodáshoz segítségül hívom az osztálykörnyezetet. Az asztalhoz visszatérve ujjunkkal körbekerítjük a sakktáblát, és azt, aki három sarok után a negyediket is megtalálja, megdicsérem.

Persze, hogy nem értik. Ám kell-e már érteniük? Annyi minden van, ami kisóvodás korban sokkal fontosabb a soroknál, oszlopoknál, átlóknál... Gondolj arra, hogy nem értik még pl. a logisztikát sem, vagy pl. az atomerőművek működési elvét...

Mint a tanításban általában, a sakkoktatásban is fontos a dicséret. Az ösztönzést szolgálják az óra végén kiosztott apró jutalmak: kis színezők, állatkák is. **Az óvodásokkal heti egy foglalkozással nyolc hónap alatt jutunk el addig, hogy már elég jól tudják a sakkszabályokat, és világossá válik előttük a sakknak, azaz a király megtámadásának és a mattnak, vagyis a király elfogásának fogalma.** A bábok erőviszonyait képzeletbeli mérleggel érzékeltetem. Az egyik kezemben, mondjuk egy futár, a másikban három gyalog, mert a futó annyit ér. A vezérhez **már tíz parasztot kell a tenyeremre helyeznem.**

Nem sokkal egyszerűbb ennél, az életkornak megfelelőbben választott játékban: hogy az oroszántól menekül a gazella..., vagy hogy a hangyahadsereg diadalmaskodhat egy nagyobb bogár felett? Miért ne lenne elég kisebb ovisoknak a számfogalomból: egy, kettő, három, sok, esetleg még: "nagyonsok"?

A következő óra elején összefoglaljuk, amit előzőleg vettünk, de van, amikor csak gyakorolunk. **Felváltva adok a gyerekeknek egyéni és csoportos feladatokat. A félénk vagy szorongó gyerekek megsimogatom a fejét,** hogy lássa, nem hagyom magára,

ha viszont valaki nagyon hőbörög, nyomban kinevezem főnöknek, érezze, mivel jár a felelősség, és velem kell megmérkőznie, ott pedig a helyükre tesszük a dolgokat. Az ébredő ego a játékban is jól megmutatkozik, de a túlzásokat csak óvatosan szabad nyesegetni.

Igen, mint bármilyen más tárgyú foglalkozáson: a pedagógiai technikák adottak, a sakkhoz annyi közül van, hogy éppen ezt választottad témának.

Már az első foglalkozásokon megtanulunk örülni a győzelemnek, és arról is beszélünk, miként kell elviselnünk a vereséget. Kis tanítványaimban tudatosítom, ahogyan a "megölt" király feltámad a következő partiban, úgy a vesztes fél is újult reményekkel vág neki a játéknak. Sokszor jönnek hozzám a szülők, s kérdezik, mivel tudom elvárásolni a gyerekeket, mert ha ők otthon megverik a lurkót sakkban, nem akar tovább játszani. **Persze többször kell a kis embernek győznie, mint veszítenie, mert a kezdet kezdetén csak így lehet megszerettetni vele a sakkot.** Míg a képzetesebb sakkozóknál nem engedhető meg ez a kegyes csalás, ebben a korai fejlődési szakaszban szinte kötelezőnek tartom.

Aha! Érzed, hogy ez még korai, a vesztes szerepeket ebben a korban még tragikusan élék meg. Nem válik el a mese és a valóság... A mumus akkor is ott van az ágy alatt, ha okosan megbeszéljük, hogy nem is létezik.

A következő nagy lépés a sakkpedagógiai folyamatban az eltérő dolgok megkülönböztetése. **Kórusban mondatom a kicsikkel,** hogy világos és sötét, aztán számolunk, és meggyőződünk arról, hogy a táblán ugyanannyi világos mező van, mint amennyi sötét.

Nem veszed észre, hogy önkényesen választott témára idomítasz? A mondókákkal ennél hasznosabb infókat lehetne rögzíteni.

Megtanuljuk, hogy a sakkban a szerencseszám nem a hét, mint a mesékben, hanem a nyolc, hiszen mind a sorok, mind a vonalak, azaz mind a vízszintes, mind a függőleges négyzetegyüttesek ennyi részből állnak, de még az átlók is nyolc mezőt tartalmaznak. A tábla közepének meghatározásakor újabb lélektani fogást vetek be: a szándékos megtévesztést. Egy-két mezővel arrébb mutatom a centrumot, mint ahol van, mire a gyerekek felkiáltanak, hogy ez nem jó, és helyesbítik tudatos melléfogásomat. **Ezzel újabb sikerélményt szereztem nekik, és a felnőttnek ez a kis botlása derültséget visz a foglalkozásba.** Jó hangulattal elejét vehetjük a stressznek, s görcsösség és kudarc nélkül haladhatunk a megismerésben.

Kitűnő pedagógia érzék, ám ez a "lélektani fogás" is abszolút független a saktól.

Az újabb felvonás címe "A bábok a mi barátaink". A tábla szélétől, a bástyáktól kiindulva befelé szeretek haladni. Arra törekszem, hogy mind a két kezüket használják, hogy egyrészt manuálisan is ügyesedjenek, másrészt agyuk mindkét féltekéjét munkára fogják. **A gyalogokkal való gyakorlást azért is szeretik a gyerekek, mert ez nem sakk szempontból is élmény nekik. Összegyűjthetik ugyanis a leütött bábukat,** és boldogan újságolják: "Sanyi bácsi, gyere, nézd meg, hogy mennyi gyalogom van már!"

Ezt a "nem sakk szempontból is élményt" észrevételedet értékelhetnéd pl.: akár védekezésésként is.

... és persze, hogy gyűjtögetnek, pl. wc-papírgurigákat is. A begyűjtött darabnak örül, nem a begyűjtés módjának. Ha már mindenképpen tábla, akkor mennyivel érdekesebb pl.: egy cica-bábuval egérbábut kergetni...?

Először velem, később párokat alakítva önállóan játszanak így a gyerekek. A második, harmadik órára, amikor már jól megy nekik a "gyalogos játék", szándékosan lépek hibásat: ha észreveszik, belátom a tévedést, ha nem, felhívom a figyelmüket, lám, oldalra vagy hátra léptem, és a gyaloggal nem szabad így lépni. **Vagyis a jót a rossztól játékos, vicces formában különböztetem meg, és ez jobban megragad a fejekben, mint a sima magyarázat.**

A színesítő trükk jó, ám korántsem mindegy: minek a "bevéséseként" használjuk. Voltaképp elpufogtatunk egy nagyágyút életkorilag szükségtelen ismeret rögzítésére.

Mindezek a jelenetek tele vannak harsány bekiabálásokkal, **olykor viszek magammal zenét, és képeket is** szoktam mutatni.

Ezzel is egyetérték (a "minden mindennel összefügg" alkalmazását egy életen át tanuljuk), csak azt kellene észrevenni, hogy itt ez: nem a sokszínűséget, nem a más szemszögből ugyanaz megmutatását célozza, hanem csak a lankadó figyelem újraélesztését, azaz a keserű pirula becsomagolását.

A nagy mágneses tábla módfelett alkalmas a tananyagban is előforduló különböző geometriai formációk - négyzet, téglalap - szemléltetésére. Az átlót egy külön erre a célra előkészített keménypapír idommal érzékeltetem, s szalvétához szoktam hasonlítani. A tisztek bemutatását a királlyal kezdem, mert vele jól lehet érzékeltetni a minden irányú mozgást, és a sakk egyébként is "királyos játék". **A tábla közepén álló király - akárcsak a huszár kivételével a többi tiszt - nyolc különböző irányban mozoghat, és ez nagy felfedezés a srácoknak.** Ezután nem azért mutatom be a vezér mozgási lehetőségeit, mert a táblán közvetlenül az uralkodó mellett áll, hanem mert a vezér ugyanúgy minden irányban mozog, mint a király, csak az ő útvonalának már semmi sem szab határt, sem egyenesen, sem átlósan, persze eszményi helyzetet feltételezve, de a sakktábla lehetőségeit először mindig eszményi körülmények között kell bemutatni.

Igen. Nagyon jók, az egymáshoz kapcsolódó fokozatok, ámde, gondold csak el, mennyivel gyorsabban megértenék, ha már korábban játszottak volna képes bábukkal olyan táblást, amiben pl. a szöcske ugrik, a katica vonalban lépeget, a hangya átlósan szalad, a pók pedig csak akkor mozdul, ha üthet...

Ahogy haladunk, a sakkirodalomból igyekszem rövid, csattanós kombinációval végződő játszmákat mutatni a gyerekeknek. **Nagy élmény látni, amikor** az egyik játékos sok bábját odaadja, hogy olyan helyzetbe kerüljön, amelyben megmaradó kevés figurájával megnyerheti a játszmát. Természetesen a rejtett összefüggéseket, az állások **mélyebb törvényszerűségeit** is törekszem megtanítani, erre a végjátékok a legalkalmasabbak.

Nagy élmény Neked! ...És mert tekintélyed van, hát elhiszik - elfogadják amit mondasz; ám a "rejtett", meg a "mélyebb": az esetek többségében valószínűleg csak törekvés marad...

A legnépesebb csoportom tizenhat fős, négy óvodásasztalnál elférnek, mindegyik asztalon két sakktábla van, de szerencsésebb a kisebb létszám. Egy tizenkét fős csoporttal már nagyon jól lehet haladni. Hosszú évek óta tapasztalom, hogy azoknak,

akik nehezebb sorsú, rendezetlenebb életű családból, vagyis rosszabb szociális háttérből jönnek, **a sakk mentőkötél lehet.**

Éppúgy, mint a golyó, a pálcika és a kukoricacsuhé..., hiszen nem a sakk a mentőkötél, hanem az, hogy foglalkozol velük...

Vannak bizonyos testi fogyatékkal küzdő tanítványaim is, akad mozgássérült, csökkentlátó és hallássérült. Versenyzésre mindegyiküknek van lehetőségük. Először egymással játszatom őket, majd évfolyam-, illetve iskolaszinten vetélkednek, s ezután következik az iskolák közötti, kerületi vetélkedő. Másfél évtized alatt **néhány tanítványom országos viszonylatban is ért el sikereket.**

Ha a célod utánpótlás-nevelés, akkor nyertél. Ámha a személyiség-, stb-fejlesztés a célod, akkor a néhány legjobbnak a versenysikerei "csupán melléktermékek", a többiek általános fejlődéséhez képest.

A sakk szabályjáték, a gyerekek azonban - különösen kisebb korban - a **szerepjátékhoz vonzódnak (IGEN!)**, ezen keresztül **kell (nem kell, de ha nagyon akarod, akkor LEHET)** eljuttatni őket a több elvonatkoztatást igénylő, gondolkodtató szabályjátékig. Ha ez sikerül - és legtöbbször sikerül -, a gyerek magatartása, viselkedése is előnyösen változik. **Az építőkockával meg a labdával azt csinál a gyerek, amit akar (NONO! Gondold csak meg mennyi szabályt kell ezeknél is megismerni!)**, a sakkban viszont ugyanazok a szabályok vonatkoznak rá, mint a társaira, ráadásul az ilyen korlátozás építően hat a személyiségére, hiszen újabb ismeretek és készségek felé mutat utat. A szabályok tisztelete annyira a gyerekekbe ivódik, hogy ha valaki elhibáz valamit, a többiek rákiabálnak: "csaltál!", és **nekem kell igazságot tennem.**(Ha nem vagy ott, akkor meg egy másik FELNŐTT-nek) A gondolkodás egy magasabb szintjét jelenti - de ezt csak iskolásoknál lehet alkalmazni -, amikor fejben kell megoldani egy hadállást, vagyis a táblát és a figurákat nézhetik, de mozgatásuk nélkül kell választ adniuk a feltett kérdésre. Külön téma a kivételek kérdése: a gyermeki gondolkodás számára kevés olyan hálás terep van annak megismerésére, hogy az olyan általános szabályok alól is akadnak kivételek, mint a sakk.

Nevelési szempontból azt is lényegesnek tartom, hogy a fiúknak egy kicsit férfias szerepet adok, s ez az óvodásoknak különösen hasznos, hiszen az óvodákban csupa nő veszi körül őket, és nagyon sok családban csak az anya neveli a gyermeket, **hiányzik tehát a követhető férfiszerep.** Ezért mutatom be például a bátor mesehőst, aki megmenti a bajba jutott királykisasszonyt, majd két fiú próbálja meg ugyanúgy - nagyon óvatosan - a magasba emelni ugyanazt a kislányt.

Jó hogy gondolsz rá, de ugye tudod, hogy pl. bábjátékkal, szerepjátékkal ez sokkal hatékonyabb...

Lehetőségeim addig terjednek, hogy **a gyerekbe oltom a dolgokon való töprengés, az igényes gondolkodás vágyát, (IGEN! IGEN! IGEN! Ez az amiért érdemes)** ehhez bizonyos eszközöket is nyújtok neki. A többi már nem tőlem függ. Ha valaki otthon önállóan is képezni akarja magát, adok neki ehhez anyagot, de úgy látom, **erre kevés gyereknek van igénye (mert akkor már nincs ott a személyes varázsod, a téma pedig alapvetően életkoridegen...).**

Köszöködhetnék, szinte minden sorával, mégsem! Elég ennyi is annak, aki érti. Aki meg nem érti, az százszor ennyivel sem fogja megérteni.

Ugyanis: A kiváló pedagógiai érzéket jelző fenti beszámolóban, a megjegyzéseim ellenére sem tekintem hibának a sakk-centrikusságát. **Ámde csak nála nem hiba**, mert Ő nagyon jól látja és **Ő jól is csinálja**. (Még csak az sem biztos, hogy a kedvenc sakkja helyett más eszközt választva hatékonyabb lenne, mert témaszeretet nélkül kevésbé működik a pedagógiai érzék.)

A hibát azok követik el, akik tehetség és rátermettség nélkül próbálják leutánozni. Sőt azok is, akik, szakembernek hiszik magukat, de nem veszik észre, hogy amivel Sándor varázsol a piciknek, az voltaképpen nem is a sakk.

Sándortól elég lenne csak azt kérdezni: ismerik-e tanítványai a halmákat, malmokat, amőbákat, solitereket,..., vagy akár a féltáblás-, vagy a mini-sakkokat? (Biztosan tudna mit kezdeni a felvetéssel...)